

DET NIONDE NORDISKA KRIMINALISMÖTET I HELSINGFORS*)

AV CHRISTOFFER TAXELL

Det har förflutit tjugotvå år sedan Kriminalistföreningen i Finland senast stod värd för det nordiska kriminalismötet. Mötet var den gången det femte i ordningen och hölls även då i början av juni här i Helsingfors.

Under den tid som förflutit mellan dessa två möten har det kriminalpolitiska tänkandet undergått betydande förändringar.

Framför allt under senare hälften av sextioalet hade vi en intensiv kriminalpolitisk debatt som präglades av starkt kritiska synpunkter på det dittills gällande kriminalpolitiska tänkandet. Det är knappast fel att hävda att debatten ledde till djupgående brytningar i den kriminalpolitiska ideologin i Finland. Titeln på en känd debattbok från den tiden »Varning för vård« anger vilken inriktning debatten hade. De praktiska förändringarna är emellertid knappast överväldigande stora. Åt Er som var här för tjugotvå år sedan kunde vi därför säga: vi tänker kanske annorlunda än tidigare, men vi handlar ganska lika som förr. Jag är inte alldeles övertygad om att det är att ge oss själva ett gott betyg.

De åskådningar som växte fram under sextio- och sjuttioalet har givetvis inte fått stå oemotsagda sedan dess. Tvärtom har de på många punkter blivit mera nyanserade och fått andra betoningar. Grundsynen har emellertid i stort förblivit den samma. Den förskjutning i tänkesättet som ägt rum kan kanske kort sammanfattas så här: Det har uppstått en bestående misstro mot straffsystemets och särskilt frihetsstraffets individualpreventiva verkningar. I förlängningen av detta finns en strävan att minska bruket av frihetsstraff och att slå vakt om förutsägbarhet och rättvisa i det straffrättsliga systemet.

Med hänsyn till likartade sociala och kulturella förhållanden i de nordiska länderna, till det nära lagsamarbetet, till de inofficiella kontakterna mellan nordiska tjänstemän och forskare och till publikationer i stil med Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, skulle det vara förvånande om inte likadana omvärderingar ägt rum även i de andra nordiska länderna. Låt vara att det kanske har skett med olika styrka och något skilda tidtabeller i de olika länderna.

Den kriminalpolitiska debatten har främst tagit sikte på fängelsestraffet. Man kan därför ställa frågan, vilka verkningar hade kritiken av vårdtänkandet på fängelsestraffets innehåll här i Finland. Hur många psykologer friställdes? Omvandlades socialkuratorstjänster till vaktbefattningar? Poängen med dessa något demagogiska frågor är den, att vårdideologin aldrig egentligen hade fått fotfäste på verkställighetsnivån i Finland – fränsett lagstiftningen om unga förbrytare från början

---

*) Inledningsanförande vid IX nordiska kriminalismötet 4.6.1984 i Helsingfors.

av 1940-talet. Vårdideologin hade också under sin glansperiod mao mycket litet att göra med realiteterna i de finländska fängelserna. Vården bestod huvudsakligen av hårt arbete och sträng disciplin. Det var kanske därför lättare i Finland att ta avstånd från vissa av vårdtänkandets postulat eftersom dessa huvudsakligen existerade endast i de lärdes skrifter. – Som sagt: vi tänker kanske annorlunda men vi handlar ganska lika som förr.

Arbete och disciplin är fortfarande av central betydelse för fängelsestraffets innehåll i Finland. Det är dock obestridligt att systemet undergått uppmjukningar. De flesta fängelser har en psykolog, antalet socialkuratorer och studiehandledare har ökat, sjukvården har byggts ut, det disciplinära systemet har mildrats osv. Mao är den finländska straffverkställigheten i anstalt betydligt mera vårdinriktad i dag än under vårdideologins tidevarv. Den paradoxen är vi egentligen glada över.

Till en del kritiserades alltså under vårddebatten sådant som helt enkelt inte existerade i fängelserna. Det skulle likväl vara missvisande att påstå att kritiken av vårdtänkandet skulle ha gått helt spårlös förbi. De nya tankarna har satt klara spår i lagstiftningen på 1970-talet. Samtidigt har de nya lagarna varit ett verksamt vapen i kampen mot en överdriven användning av fängelsestraff.

Det faktum att den kriminalpolitiska debatten idag företer klassiska eller nyklassiska drag får emellertid inte bli en broms då det gäller att söka nya medel i kampen mot kriminaliteten. Vi skall enligt min uppfattning inte vara rädda för att pröva också nya påföljder. Vi skall vara beredda att ta också risker och att visa förtroende. Det får inte vara så att det bland politiker, kriminologer och forskare i praktiken krävs starkare bevis för påföljdens effektivitet då det gäller t. ex. påföljder i frihet eller olika kriminalvårdsåtgärder än då det gäller fängelsestraff. Principen om lika straff för alla får inte heller leda till osmidighet och förstelning.

Det dagliga fångtalet här i Finland ligger, om än fortfarande högt, i dag på en klart lägre nivå än under slutet av 1960-talet.

Dels har det varit fråga om en målmedveten linje – och förtjänsten måste till stor del tillskrivas de nya kriminalpolitiska ideerna – dels har det varit fråga om en mera omedveten utveckling. T. ex. rattfyllerireformen 1977 och den nya lagen om villkorligt straff 1976 syftade uttryckligen till att minska bruket av ovillkorligt fängelsestraff. Man kan hävda att intentionerna bakom reformerna färverkligats väl. En annan orsak till att fångtalet gått ned är troligen den, att den stora efterkrigstida årsklasserna efter att ha genomgått sin mest brottsintensiva period nu har upphört att återfalla i brott.

Den årliga nedgången av fångtalet var markant i slutet av 1970-talet och under detta decenniums första år, men minskningen har nu nästan upphört. Fångtalet sjunker visserligen fortfarande något, men det förefaller som om det skulle ha stabiliserat sig på en nivå om cirka 4 700 i genomsnittlig dagsbeläggning. Att nedgångstakten avtagit beror troligen på att den nya rattfyllerilagstiftningen nu varit i kraft så länge att den verkar med full kraft.

Ovillkorliga fängelsestraff för rattfylleri minskar mao inte mera. Andelen villkorliga straff överhuvudtaget är dessutom i dag så stor att en nämnvärd ökning inte är att vänta. I dag är nämligen över 50% av samtliga utdömda fängelsestraff villkorliga – en siffra som överstiger motsvarande tal i de övriga nordiska länderna.

Emellertid är det enligt min uppfattning anledning att fortfarande försöka sänka fängtalet som i Finland alltjämt hör till de allra högsta i hela Västeuropa. Fängtalet beror självfallet främst på lagstiftningen men också på domstolspraxis. Hos oss har särskilt inställningen till stöldbrott spelat en viktig roll i det sammanhanget. Straffnivån för stöld har sakta sjunkit sedan början av 1970-talet då straffstadgandena om vissa egendomsbrott ändrades. Det är tänkbart att utvecklingen kommer att fortsätta. Trots detta måste man nog utgå ifrån att bruket av ovillkorliga frihetsstraff inte inom en överskådlig tid kommer ned till t. ex. nordisk nivå utan lagstiftningsåtgärder. En bit på vägen kunde man komma genom att t.ex. införa en regel som förutsätter att korta frihetsstraff – t.ex. straff om högst tre månader – alltid döms i dagar. En annan väg är att införa nya former av kombinationsdomar med t.ex. ett kort ovillkorligt frihetsstraff sammankopplat med en villkorlig dom.

Man kunde även tänka sig vissa mindre reformer av verkställighetslagstiftningen. En större justering av straffnivån för egendomsbrott lika väl som för andra – här kommer särskilt förhållandet mellan straffen för egendomsbrott och våldsbrott – är dock möjlig endast i samband med en översyn av såväl brottsrekvisiten som straffskalorna.

Det torde vara bekant för de flesta att den finska strafflagen för närvarande är föremål för en totalreform. Reformarbetet började redan år 1972 då straffrättskommitten tillsattes. Kommitten lade fram sitt betänkande år 1977. Efter en omfattande remissomgång tillsatte justitieministeriet 1980 en projektorganisation får att bereda en totalreform av strafflagstiftningen.

Reformen skall utgöra en helhet men förverkligas i etapper. Högsta prioritet har getts åt en reform av stadgandena om brott mot den offentliga ekonomin och mot den ekonomiska lagstiftningen samt de sk. omsättningsbrotten med vilka avses bl.a. bedrägerier, marknadsföringsbrott m.fl. Av lagsystematiska skäl ansågs det befoget att låta reformens första skede omfatta även de traditionella egendomsbrotten. Det första delbetänkandet skall färdigställas före utgången av maj månad detta år. Det kommer att ges offentlighet strax efter midsommar.¹⁾ Jag hoppas det skall väcka en livlig, kritisk och konstruktiv debatt.

Som en kuriositet må nämnas att när det nordiska kriminalistmötet senast hölls i Finland arbetade även då en kommitte med uppdrag att bereda en reform av strafflagen, nämligen den år 1954 tillsatta strafflagskommitten. År 1963 lade kommittén fram ett delbetänkande som bl.a. innehöll förslag till ändring av stadgandena om stöld och vissa andra förmögenhetsbrott. Kommitténs förslag ledde inte till ny lagstiftning och kort därefter upphörde kommitténs arbete. Jag är övertygad om att

1) Strafflagens totalrevidering. Strafflagsprojektets förslag (Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 5/1984).

strafflagsprojektet och dess förslag inte kommer att gå samma öde till mötes.

Det är populärt att idag understryka att vi lever i informationssamhället. Det förefaller mig emellertid ibland tveksamt om detta uttryck, förutom dess hänvisning till den nya tekniken och dess vinningar, äger sin motsvarighet i form av ökade kunskaper och ökade insikter om samhället hos den enskilda medborgaren. En sådan lätt dyster bedömning har sin grund i min erfarenhet av vilka uttryck inställningen till kriminalitet tar sig i samhället. Om kunskap är makt, om kunskap är ökad tolerans och om kunskap innebär ödmjukhet inför komplexa samhällsproblem, är det åtminstone inte något som syns när det gäller förhållandet till brottsligheten. Det är väl så att samtidigt med utvecklingen mot informationssamhället går en ekonomisk och samhällelig utveckling som medför en ökning av arbetslösheten och som inte minst därför skapar skärpt konkurrens och ökad intolerans. Tyvärr innebär inte heller alltid det ökande informationsutbudet en fördjupad information. Tvärtom kan informationstekniken medföra en vad som kunde kallas standardisering och skev popularisering av informationen som sker på bekostnad av en djupare insikt om samhällsproblemen och människans villkor.

Jag finner det positivt att kriminalistmötet vad jag förstår tar upp åtminstone en del av denna problematik då Ni skall diskutera »Den allmänna opinionen, massmedia och rättssäkerheten«.

Typiskt för den offentliga debatten om brott och straff i dag är att den är mycket vad jag ville kalla case-inriktad. Informationssamhället sprider detaljerade uppgifter om enskilda brott och dess offer medan t.ex. brottsutvecklingen eller orsaken till kriminalitet lämnas utanför det offentliga ordets publicitetsintresse.

Sålunda är det ingen nyhet som får rubriker att systemet med permissioner för fångar under de tio år det varit ikraft kontinuerligt fungerat bättre. Antalet misslyckade permissioner har minskat.

Men om en fånge på permission gör sig skyldig till ett grovt våldsbrott är detta självfallet en stor nyhet. En sådan nyhetsvärdering är naturlig och lätt att förstå. Men den har ur kriminalpolitisk synvinkel den svagheten att den snedvrider debatten. Systemet med fångpermissioner framstår helt annorlunda om man ser det mot bakgrunden av det stora antalet lyckade permissioner än om man – såsom de flesta medborgare gör utgående från den enda information de får – gör bedömningar utgående från ett tragiskt men enstaka fall.

Samma brist på analys i nyhetsförmedlingen – och skrämmande nog typiskt även hos många myndigheter – har hos oss förvridit perspektivet på rattfylleriet. Under de senaste åren har polisens stickprovskontroller flerdubblats. Samtidigt har antalet rattfulla hållit sig på samma nivå som förr eller något stigit. Redan enkel matematik visar att rattfylleriet blivit mindre vanligt även om det fortfarande är ett allvarligt problem. Trots detta översvämmas vi av ställningstaganden som utgår från en kraftig ökning av antalet rattfulla och av därav föranledda krav på strängare straff. –

Säga vad man vill om kraven, men inte baserar de sig på en riktig bild av brottslig-hetsutvecklingen.

Och inte heller medlet – strängare straff tror jag på. Där är en uppgift för nordiska kriminalister: att visa på orsaker till kriminalitet, att finna nya medel att bekämpa den och framför allt att kunna leda opinionen bort ifrån schablonmässiga krav på strängare straff, av vilka man föga annat vet än att de kan tillfredsställa tillfälliga opinioner.